

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

НАУКОВІ
зачиски

Том 45

Політичні
науки

Київ

Видавничий дім
«Києво-Могилянська академія»
2005

*Висловлюємо подяку Міжнародному благодійному фонду
відродження Києво-Могилянської академії за фінансову підтримку
видання «Наукових записок НаУКМА»*

У черговому випуску збірника «Політичні науки» вміщено статті з теорії політики та методології політичної науки. Поряд із питаннями громадянського суспільства розглянуті деякі проблеми демократичної трансформації та державного будівництва, теорії міжнародної політики, політичної та громадянської освіти. Новинкою випуску є запровадження рубрики «Науковий дебют».

Загальна редколегія

- Брюховецький В. С.*, д-р філол. наук – відповідальний редактор (НаУКМА)
Брик М. Т., д-р хім. наук – заступник відповідального редактора, голова редколегії випуску «Хімічні науки і технології» (НаУКМА)
Антонюк Н. Г., канд. хім. наук – відповідальний секретар (НаУКМА)
Моренець В. П., д-р філол. наук – голова редколегії випуску «Філологічні науки» (НаУКМА)
Горський В. С., д-р філос. наук – голова редколегії випуску «Філософія та релігієзнавство» (НаУКМА)
Бажал Ю. М., д-р екон. наук – голова редколегії випуску «Економічні науки» (НаУКМА)
Щербак В. О., д-р іст. наук – голова редколегії випуску «Історичні науки» (НаУКМА)
Собуцький М. А., д-р філол. наук – голова редколегії випуску «Теорія та історія культури» (НаУКМА)
Рябов С. Г., д-р філос. наук – голова редколегії випуску «Політичні науки» (НаУКМА)
Козюбра М. І., д-р юрид. наук – голова редколегії випуску «Юридичні науки» (НаУКМА)
Глибовець М. М., канд. фіз.-мат. наук – голова редколегії випуску «Комп'ютерні науки» (НаУКМА)
Замост'ян В. П., д-р мед. наук – голова редколегії випуску «Біологія та екологія» (НаУКМА)
Голод П. І., канд. фіз.-мат. наук – голова редколегії випуску «Фізико-математичні науки» (НаУКМА)
Яковенко Н. М., д-р іст. наук – голова редколегії випуску «Київська Академія» (НаУКМА)
Грник А. М., канд. філос. наук – голова редколегії випуску «Педагогічні і психологічні науки та соціальна робота» (НаУКМА)
Оссовський В. Л., д-р філос. наук – голова редколегії випуску «Соціологічні науки» (НаУКМА)
Квіт С. М., д-р філол. наук (НаУКМА)
Терновська Т. К., д-р біол. наук (НаУКМА)

Редколегія тематичного випуску «ПОЛІТИЧНІ НАУКИ»

- Рябов С. Г.*, д-р філос. наук – голова редколегії (НаУКМА)
Гарань О. В., д-р іст. наук (НаУКМА)
Головатий М. Ф., д-р політ. наук (Міжрегіональна академія управління персоналом)
Картунов О. В., д-р політ. наук (Інститут економіки, управління і господарського права)
Кисельов С. О., канд. філос. наук (НаУКМА)
Якушик В. М., д-р політ. наук (НаУКМА)
Соломін О. А. – канд. філос. наук – відповідальний секретар (НаУКМА)

Рецензенти:

- Кирилюк Ф. М.*, д-р філос. наук
Майборода О. М., д-р іст. наук

Упорядник тому

Рябов С. Г., д-р філос. наук

Затверджено до друку Вченою радою НаУКМА
протокол № 10 (10) від 24 листопада 2005 р.

ОСНОВНІ РИСИ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ В КАНАДІ

Статтю присвячено розгляду характерних рис канадської ліберальної політичної традиції, що стали наслідком впливу соціально-економічних та політичних умов її становлення.

Лібералізм — система політико-правових, економічних вчень, політичних та економічних програм, заснованих на ідеї самоцінності вільного індивіда, відповідального за свої дії, які мають на меті послаблення (або раціональне обґрунтування) будь-яких державних та суспільних обмежень індивідуальної свободи. Лібералізм як напрям політичної, суспільно-етичної, економічної думки бере свій початок за доби Просвітництва в Європі, коли зросла віра у безмежність можливостей людського розуму. Здатність раціонального індивіда самостійно визначати власну ієрархію цінностей та спосіб життя без втручання державної влади, церкви тощо. Визначний внесок у розвиток ліберального вчення зробили такі мислителі, як Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є, А. Сміт, Дж. Ст. Мілль та інші.

Основними цінностями лібералізму є:

- свобода індивіда та його особиста відповідальність за свої дії;
- важливість існування приватної власності як необхідного засобу реалізації індивідом його уявлень про особисте благо;
- рівність індивідуальних можливостей;
- верховенство права;
- уявлення про договірне походження правової держави з обмеженою законом владою;
- існування вільного ринку, конкуренції, особистої підприємницької ініціативи;
- толерантність та захист прав меншості [2, 15].

Держава, політичне суспільство, згідно з ліберальною ідеологією, є наслідком договору індивідів і зобов'язана ефективно захищати природні права особи від зазіхання з будь-якого боку, застосовувати силу винятково в межах закону, що має гарантувати економічну, фізичну та інтелектуальну свободу особистості. Ліберальний суспільний порядок є значною мірою самоорганізованим, спонтанним, впливає з реалізації індивідами власних інтересів та здібностей, а також їх вільного об'єднання заради досягнення спільних цілей. Згідно із засадами лібералізму, успішний розвиток індивідом власних здібностей, що не

несе загрози існуванню суспільства в цілому та свободі інших індивідів, є джерелом суспільного прогресу, адже це урізноманітнює суспільне життя, визначає шляхи розвитку [5, 156].

Як політична традиція лібералізм зародився в Іспанії на початку XIX ст., де «лібералами» називали групу депутатів-націоналістів в Кортесах (іспанський парламент). З часом поняття «лібералізм» увійшло до англійської, французької та до інших європейських мов. Лібералізм як політична течія та інтелектуальна традиція формувалася не лише під впливом ідей Локка, Монтеск'є, Сміта та інших мислителів, а й внаслідок дії різних соціальних та культурних обставин.

Канадська ліберальна політична традиція є однією з найрозвиненіших у світі. Її формування відбувалося за таких соціально-економічних, культурних та політичних умов:

- тривала колоніальна економічна та політична залежність Канади від Великої Британії;
- необхідність формування єдиної політичної нації в умовах поліетнічного складу канадського населення;
- необхідність гармонізації відносин між робітниками та підприємцями в умовах індустріалізації.

Канадська ліберальна політична традиція була започаткована у першій половині XIX ст., у часи колоніальної залежності провінцій Британської Північної Америки від Великої Британії. За тих умов канадська ліберальна течія зазнавала впливу насамперед британської ліберальної політичної традиції, яка акцентувала увагу на ідеях вільної торгівлі, розвитку конституційних норм та зміцненні демократичних цінностей [2, 17]. У першій половині XIX ст. у Канаді такі ідеї були досить актуальними, адже на той час не існувало дієвих механізмів суспільного контролю за діяльністю правлячої еліти, сконцентрованої навколо призначуваного Лондоном губернатора, яка часто використовувала владу у власних інтересах. Колоніальна залежність Канади від Великої Британії обмежувала можливості зовнішньої торгівлі країни.

Найвпливовішими противниками такого стану речей були «реформатори», визначними провідниками яких були Дж. Хау, У. Л. Макензі, Л. Ж. Папіно. Послідовниками «реформаторського руху» були засновники та перші лідери Ліберальної партії Канади – Е. Блейк та У. Лор'є.

У своїй політичній діяльності «реформатори» виходили з основного принципу утилітаризму, який був одним із найважливіших положень британської ліберальної думки XIX ст.: «Метою політичного урядування є забезпечення найбільшого блага для найбільшої кількості людей» [1, 150]. У. Л. Макензі [14, 38–43] та Дж. Хау [9, 65–69] наголошували на тому, що вільнонароджені англійці не втратили свої природні та громадянські права після перетину Атлантичного океану, а, отже, мали право на такі самі права і свободи та спосіб правління, які існували у Великій Британії. «Реформатори» наполягали на тому, аби в колоніях Британської Північної Америки (які увійшли до складу канадського Домініону у 1867 р.) були запроваджені у дію принципи верховенства права, рівності жителів колоній перед законом. Способами досягнення такої мети «реформатори» вважали впровадження у колоніях конституційної системи, за якої обмежений у своїх повноваженнях уряд буде підконтрольний та підзвітний законодавчому органу, обраному населенням, скасування привілеїв правлячих груп, розширення повноважень колоній у зовнішньоторговельних відносинах. Засновники «реформаторського» руху також наполягали на наданні жителям колоній розширення можливостей загального доступу до освіти з метою покращення умов для реалізації їх здібностей.

У часи колоніальної залежності Канади від Великої Британії характерною рисою канадської ліберальної політичної течії була націоналістична складова. У. Л. Макензі та Л. Ж. Папіно, перші визначні лідери «реформаторського» руху, вважали метою своєї діяльності національну консолідацію канадців, незалежно від етнічної та конфесійної належності, з метою здобуття країною суверенітету [12, 46–48]. У другій половині XIX ст., після утворення Домініону Канада (1867 р.) як федерації колоній (провінцій) Британської Північної Америки, такі ліберальні канадські мислителі та політичні діячі, як У. Лор'є [13, 19–220], Е. Блейк [8, 181–182] обстоювали ідею перетворення Британської Імперії на співдружність суверенних націй зі збереженням спільної культурної та інтелектуальної спадщини [10, 311]. Необхідно зазначити, що

саме завдяки зусиллям уряду ліберальної партії Канада здобула власний суверенітет (1926 р.).

За часів промислового підйому в Канаді у першій половині XX ст. виникла потреба у політиці, що пом'якшувала б такі негативні суспільні наслідки системи капіталістичних відносин, як ігнорування прав робітників на справедливу заробітну плату та належні умови праці, а також запобігала б суспільній дезінтеграції через надмірне соціально-економічне розшарування. Саме у цей час виникає канадська ліберальна концепція соціальної держави, засновником якої вважається Уільям Лайон Макензі Кінг (1874–1950), лідер Ліберальної партії (1919–1948) та прем'єр-міністр Канади (1921–1926; 1926–1930; 1935–1948), автор праці «Індустрія та людство» (1918). Основною небезпекою індустріальної доби Кінг вважав перетворення робітників на додаток до промисловості. «Індустрія має служити людству, а не людство індустрії» [11]. Виходом із такого становища автор «Індустрії та людства» вважав запровадження з боку держави, що діє від імені суспільства в цілому, ефективної системи захисту індивіда від неправових дій працедавців, а також наслідків економічних катаклізмів. На державу Кінг покладав обов'язок підтримки мінімального забезпечення, охорони здоров'я, забезпечення функціонування системи страхування від безробіття. «Потогінна система», яка характеризується антагонізмом і протистоянням робітників та працедавців, має бути перетворена на відносини взаємодовіри й рівноправного партнерства. При цьому державі відводилася роль посередника, що примирює обидві сторони конфлікту із врахуванням інтересів кожної з них [6]. Таким чином, у праці «Індустрія та людство» Кінг сформулював концепцію ліберальної держави всезагального добробуту (welfare state), яка має забезпечувати кожного члена суспільства достатніми засобами реалізації ним власного уявлення про особисте благо, а також примирювати правовим ненасильницьким шляхом антагонізми між індивідами та їх групами, забезпечуючи при цьому суспільну єдність.

Іншою важливою суспільною цариною, якою опікувалася канадська ліберальна інтелектуально-політична течія, була справа націєтворення в умовах поліетнічності канадського суспільства, відсутності в ньому єдиного націотворчого етносу, цінності якого мають бути покладені в основу загальнонаціональних цінностей.

Суттєвою складовою канадської ліберальної традиції є ліберальний культуралізм –

погляд, згідно з яким ліберально-демократичні держави зобов'язані захищати не лише загально визнані громадянські та політичні права, а й специфічні права різноманітних суспільних груп (етнокультурні, релігійні спільноти, специфічні спільноти на кшталт інвалідів тощо), що має сприяти їх суспільній адаптації [4, 402].

На думку канадського дослідника В. Ким-Лави, основними складовими ліберального культуралізму є ліберальний націоналізм та ліберальний мультикультуралізм [4, 402].

Згідно з ідеями ліберального націоналізму держава має легітимну функцію всіляко захищати та підтримувати автохтонні мови та культури народів, що проживають у межах її кордонів. Проявом такого сприяння можуть бути створення державних інституцій, що використовують певну національну мову, дозвіл на самоврядування етнокультурних спільнот у штатах, вирішальних для збереження та розвитку їх мови та культури [4, 399]. Ліберальна форма націоналізму не намагається накинати пануючій домінуючій етнокультурній спільноті тим, хто їх не поділяє. Громадянам ніхто не може перешкоджати розмовляти та друкувати мовами груп, що становлять меншість у суспільстві, відзначати свята, специфічні для цих груп, користуватися їх символами. Належність до політичної нації не обмежується приналежністю до певної раси, етносу, конфесії тощо. Вона зумовлюється визнанням законів країни, громадянами якої є представники певних етнічних, мовних, конфесійних груп, прихильністю громадян до збереження національної єдності, несення ними конституційних обов'язків. При цьому громадянам не забороняється обстоювати з межах конституції та законів ідею виходу певного регіону зі складу держави. Положення ліберальної націоналістичної концепції доповнюються положеннями концепції ліберального мультикультуралізму.

Згідно з даною концепцією національно-культурного розвитку будь-які суспільні групи, що діють у межах законів держави, громадянами якої вони є, мають право не лише бути вільними від будь-якої суспільної дискримінації, а й висувати вимоги безперечної суспільної адаптації. Мультикультуралізм як державна політика може набувати таких форм: перегляд освітніх програм з метою висвітлення історії та культури груп меншин, створення консультативних рад з їх представниками задля консультації з ними щодо прийняття політичних рішень, які безпосередньо стосуються цих груп, вироблення законів та правил, що запобігають нехтуванню інтересів та стерео-

тичному зображенню даних груп у засобах масової інформації тощо [4, 401–402].

Таким чином, політика, що базується на концепціях ліберального націоналізму та ліберального мультикультуралізму, має на меті інтеграцію індивідів до політичної нації без позбавлення їх права на збереження власної етнокультурної, релігійної та інших ідентичностей. Однак при цьому необхідно відзначити ряд обмежень, яких необхідно дотримуватись, визнаючи ліберальні концепції націоналізму та мультикультуралізму:

– членство в етнокультурних та інших групах не може бути нав'язаним ані державою, ані даними групами, воно має бути справою індивідуальної самоідентифікації;

– індивіди повинні мати право піддавати сумніву і відкидати будь-яку успадковану чи попередньо набуту групову ідентичність, виходити з будь-якої групи, об'єднаної певною ідентичністю;

– членство у певній суспільній групі не має обмежувати індивідуальних громадянських та політичних прав;

– адаптація груп у мультикультурному середовищі має бути спрямована на зменшення нерівностей у сферах владних повноважень між різними суспільними групами та запобігати пануванню однієї групи над іншими;

– індивід, незважаючи на приналежність до окремої суспільної групи, має дотримуватися конституції та законів тієї держави, громадянином якої він є, не посягати на національну та суспільну єдність у заборонених законом випадках [4, 399–400].

Політичний курс ліберального націоналізму, спрямований на єднання представників різних етнокультурних груп у політичну націю, був започаткований «реформаторами» (попередниками Ліберальної партії Канади) в їх спробах здобути суверенітет для колоній Британської Північної Америки в середині XIX ст. та поєднати інтереси англо- та франкоканадців через гарантування збереження кожної з цих спільнот від асиміляції шляхом надання їм самоврядування, рівності у громадянських правах, впровадження принципу рівного представництва членів обох етнокультурних спільнот у представницьких та виконавчих органах. Наприкінці XIX – на початку XX ст., в умовах припливу до Канади великої кількості іммігрантів з європейських та азійських країн, канадські ліберальні лідери закликали до толерантного ставлення до прагнення інших етнічних груп зберегти власні культурні особливості та етнічну ідентичність, наполягаючи, перш за все, на політичній єдності канадського суспіль-

ства. Гасло «єдність у багатоманітності», проголошене тогочасним ліберальним прем'єр-міністром Канади У. Лор'є в 1900 р., і сьогодні залишається основним принципом канадського націєтворення [3, 82]. Після Другої світової війни одним із основних принципів канадської зовнішньополітичної доктрини став принцип утримання від зовнішньополітичних акцій, участь в яких загрожує національній єдності країни [7, 497–498].

Політичний курс, спрямований на впровадження на практиці принципів ліберального мультикультуралізму, був розпочатий канадським ліберальним урядом на чолі з П. Трюдо наприкінці 1960-х — на початку 1970-х рр. У 1969 р. було прийнято «Закон про офіційні мови», згідно з яким мова певної етнокультурної спільноти ставала офіційною на території, де принаймні 10 % населення становлять члени цієї спільноти. На початку 1970-х рр. із федерального бюджету Канади почали виділяти кошти на дослідження історії та культури етнічних, релігійних спільнот, що проживали на території країни, а також на підтримку специфічних культурних та освітніх програм вищезазначених суспільних груп [3, 85–102].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що певна інтелектуальна та політична традиція може вважатися ліберальною, якщо вона дотримується засадничих цінностей ліберального вчення — принципів, викладених у працях таких мислителів, як Локк, Монтеск'є, Мілль. Водночас ліберальні інтелектуальні та політичні традиції у різних суспільствах відмінні одна від одної, що пояснюється особливостями

ми конкретних історичних умов соціального розвитку.

Конкретними соціальними умовами розвитку канадського лібералізму були колоніальна залежність Канади від Великої Британії, поліетнічність та культурна неоднорідність населення країни, необхідність захисту індивідуальних прав та свобод від негативних соціальних наслідків економічних відносин у період промислового зростання.

У період поступового процесу здобуття Канадою суверенітету ліберальна політична течія у цій країні обстоювала ідеї національної консолідації та самовизначення. Водночас через вплив британської інтелектуальної та політичної ліберальної традиції канадському лібералізму були притаманні й такі характерні риси англосаксонської ліберальної течії, як обстоювання розвитку конституційних норм, укріплення демократичних цінностей.

Важливість захисту індивідуальних прав та свобод в умовах появи негативних наслідків економічних відносин індустріальної доби вплинула на формування соціально-реформістської течії всередині канадської ліберальної традиції, що обґрунтовувала необхідність створення в Канаді держави всезагального добробуту.

Необхідність національної консолідації в Канаді в умовах поліетнічності складу населення, відсутності єдиного націєтворчого етносу, пошуку гармонійного поєднання національної єдності з індивідуальною свободою та самовизначенням призвела до розвитку ліберального культуралізму як невід'ємної складової канадської ліберальної традиції.

1. *Бентам Дж.* Про принцип корисності // Лібералізм: Антологія. — К.: Смолоскип, 2002. — С. 149–150.
2. *Гаджиев К. С.* Либерализм: история и современность // Новая и новейшая история. — 1995. — № 6. — С. 15–31.
3. *Евтух В. Б.* Концепции этносоциального развития США и Канады. — К.: Наук. думка, 1991. — 180 с.
4. *Кимлика В.* Ліберальний культуралізм: народження консенсусу? // Лібералізм: Антологія — К.: Смолоскип, 2002. — С. 399–408.
5. *Мілль Дж. Ст.* Про індивідуальність як один з елементів добробуту // Лібералізм: Антологія. — К.: Смолоскип, 2002. — С. 151–164.
6. *Семенова Л. Н.* Примиритель. Из биографии У. Л. Макензи Кинга. — http://history.machaon.ru/all/number_16/istory4c/semenova_print/index.html.
7. *Brown G. W.* Canada. — Los-Angeles: University of California Press, Berkeley & Los-Angeles of California, 1954. — 624 p.
8. *Edward Blake Suggests Independence* // Canadian History

- in Documents, 1763–1966. — Toronto: The Ryerson Press, 1966. — P. 181–182.
9. *Joseph Howe's Letters* // Canadian History in Documents, 1763–1966. — Toronto: The Ryerson Press, 1966. — P. 65–69.
10. *Khan R. A., McNiven J. D.* An introduction to political science — Homewood: The Dorsey Press, 1984. — 516 p.
11. *Mackenzie King and Labour.* — http://www.collectionscanada.ca/05/0532/053201130201_e.html.
12. *Mackenzie's Call to Revolution* // Canadian History in Documents, 1763–1966. — Toronto: The Ryerson Press, 1966. — P. 46–48.
13. *Sir Wilfrid Laurier's Moderate Position* // Canadian History in Documents, 1763–1966. — Toronto: The Ryerson Press, 1966. — P. 219–220.
14. *William Lyon Mackenzie's Seventh Report on Grievances* // Canadian History in Documents, 1763–1966. — Toronto: The Ryerson Press, 1966. — P. 38–43.

O. Yeremeyev

THE BASIC FEATURES OF CANADIAN LIBERAL POLITICAL TRADITION

The article is devoted to the investigation of the basic features of Canadian liberal political tradition, which emerged as the result of the influence of social-economic and political factors of the development of Canadian society.